

Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого

А. Ю. Гнатюк

**ФУНКЦІОНАЛЬНА СТРУКТУРА
КРИМІНАЛЬНОЇ ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ ПРОКУРОРА
У ДОСУДОВОМУ ПРОВАДЖЕННІ**

Монографія

Харків
«Право»
2019

УДК 343.102 (477)

Г56

*Рекомендовано до опублікування
вченою радою Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
(протокол № 10 від 29 березня 2019 р.)*

Рецензенти:

В. І. Галаган – завідувач кафедри кримінального та кримінального процесуального права Національного університету «Києво-Могилянська академія», доктор юридичних наук, професор;

І. В. Єна – доцент кафедри кримінального права та правосуддя Запорізького національного університету, кандидат юридичних наук

Науковий редактор

Л. М. Лобойко – суддя Великої Палати Верховного Суду,
доктор юридичних наук, професор

Гнатюк А. Ю.

Г56 Функціональна структура кримінальної процесуальної діяльності прокурора у досудовому провадженні : монографія / А. Ю. Гнатюк. – Харків : Право, 2019. – 152 с.

ISBN 978-966-937-731-9

Монографічне дослідження присвячене розгляду актуальних питань визначення функціональної структури кримінальної процесуальної діяльності прокурора у досудовому провадженні. У роботі визначено сучасні методологічні основи дослідження кримінальних процесуальних функцій прокурора у досудовому провадженні. Досліджено вплив цілей кримінальної процесуальної діяльності прокурора у досудовому провадженні на формування функціональної структури його діяльності. Обґрунтовано наявність і сформульовано презумпцію «тотального нагляду» прокурора за законністю усіх процесуальних дій і процесуальних рішень піднаглядних йому органів досудового розслідування. Належність певних напрямів діяльності прокурора у досудовому провадженні до системи його кримінальних процесуальних функцій як окремих і самостійних елементів поставлена в залежність від того, чи є вони дотичними до вирішення основного питання кримінального провадження – питання про кримінальну відповідальність. Обґрунтовано положення про те, що прокурор не повинен самостійно здійснювати процесуальні дії, бо в такому разі він набуває статусу свідка і підлягає відводу, що суперечить принципу незмінності прокурора у кримінальному провадженні. Досліджено зв'язок кримінальних процесуальних функцій прокурора з його повноваженнями і предметом відання.

Роботу адресовано аспірантам, науковцям, студентам та практикуючим юристам.

УДК 343.102 (477)

© Гнатюк А. Ю., 2019

© Видавництво «Право», 2019

ISBN 978-966-937-731-9

ВСТУП

Здійснювана в Україні судово-правова реформа потребує науково обґрунтованих рекомендацій щодо нормативно-правового врегулювання кримінальної процесуальної діяльності суб'єктів кримінального провадження. Одними з найбільш дискусійних питань у теорії кримінального процесу є питання щодо функціональної структури кримінальної процесуальної діяльності прокурора у досудовому провадженні. Якщо у судовому провадженні функція прокурора є цілком визначеною – підтримання державного обвинувачення, то у досудовому провадженні прокурор здійснює декілька функцій, система і зміст яких у юридичній теорії залишаються невизначеними, дискусійними.

Окреслений напрям дослідження є актуальним у зв'язку з тим, що в Україні останніми роками відбулася кардинальна реформа кримінального процесуального законодавства та законодавства про прокуратуру, що вимагає переосмислення функцій прокурора у досудовому провадженні.

Окремі аспекти цієї проблеми досліджувалися у роботах С. А. Альперта, В. І. Галаган, І. В. Гловюк, Ю. М. Грошевого, Л. М. Давиденка, В. С. Зеленецького, І. В. Сні, О. В. Капліної, М. В. Косюти, О. М. Ларіна, Л. М. Лобойка, В. Т. Маляренка, О. Р. Михайленка, М. М. Михеєнка, В. Т. Нора, М. А. Погорєцького, В. О. Попелюшка, М. В. Руденка, В. М. Тertiшника, О. М. Толочка, Л. Д. Удалової, О. Г. Шило, М. Є. Шумила, Н. І. Щегель, В. М. Юрчишина, О. О. Юхна та інших учених.

Вищезазначене обумовлює необхідність вирішення наукового завдання, зміст якого полягає у комплексному теоретичному дослідженні функціональної структури кримінальної процесуальної діяльності прокурора у досудовому провадженні.

Вважаю за необхідне висловити щирю та глибоку повагу науковому керівнику – судді Великої Палати Верховного Суду, доктору юридичних наук, професору Лобойку Л. М. за велику допомогу та підтримку при підготовці цієї роботи.

Також варто наголосити на значний внесок рецензентів цієї монографії – завідувача кафедри кримінального та кримінального процесуального права

Національного університету «Києво-Могилянська академія», доктора юридичних наук, професора В. І. Галагана та доцента кафедри кримінального права та правосуддя Запорізького національного університету, кандидата юридичних наук І. В. Єни.

МЕТОДОЛОГІЧНІ І ДІЯЛЬНІСНА ОСНОВИ ВИЗНАЧЕННЯ ФУНКЦІОНАЛЬНОЇ СТРУКТУРИ КРИМІНАЛЬНОЇ ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОКУРОРА У ДОСУДОВОМУ ПРОВАДЖЕННІ

1.1. Методологічні основи визначення функціональної структури кримінальної процесуальної діяльності прокурора у досудовому провадженні

Дослідження теми зазвичай розпочинають із генези правового регулювання і теоретичних знань щодо функціональної структури кримінальної процесуальної діяльності прокурора у досудовому провадженні. Однак у нашому випадку такої потреби не існує у зв'язку з тим, що, по-перше, генеза функцій прокурора (в тому числі і їхня система та структура) у досудовому провадженні ґрунтовно висвітлена іншими авторами [8; 10; 41; 57; 63; 113; 152; 159; 180]; по-друге, у правовому регулюванні діяльності прокурора у досудовому провадженні з 2012 р. відбулися значні зміни, якими функції прокурора у досудовому провадженні якщо не змінені кардинально, то зазнали певних коригувань (наприклад, функція обвинувачення) або були встановлені нові функції (приміром, процесуальне керівництво досудовим розслідуванням¹). Тому нас цікавить, насамперед, яким є сучасний стан функціональної структури досудової діяльності прокурора. Однак це не означає, що в перебігу дослідження ми не будемо звертатися до історії тих чи інших питань, що стосуються теми дослідження і мають значення для опрацювання його предмета та виконання завдань.

---

¹ Тут і далі термін «досудове розслідування» вживається як тотожний терміну «досудове провадження».

Попри зазначене вище, вважаємо, що розпочинати наукове дослідження варто зі з'ясування питання про те, які теоретичні надбаня вже є за обраною темою. Це потрібно не лише для того, щоб не повторювати своїх попередників, а й з метою визначення методологічних основ дослідження. Зважаючи на те, що будь-яка теорія вищого рівня виконує методологічну роль щодо теорії нижчого рівня, у цьому підрозділі звернемо увагу на ті теоретичні положення правового і неправового характеру, які в науці визначають як «методологічні установки» [161, с. 96]¹.

Оскільки йдеться про дослідження актуальної теми, то і теоретичні положення, які виконуватимуть роль методологічних установок, повинні, з одного боку, бути актуальними для держави і права в цілому, а, з другого – адекватними обраній темі, у якій відображений предмет дослідження. Розглянемо такі теоретичні положення, кожне з яких, а також усі вони в сукупності можуть відіграти методологічну роль щодо опрацювання предмета дослідження цієї роботи. Відразу зазначимо, що нами обиралися положення, що характеризуються новизною і є загальними для усього кримінального провадження або стосуються кримінальної процесуальної компетенції прокурора взагалі, а не окремих його повноважень. Використання досить нових «методологічних установок» (основ), сподіваємося, забезпечить «приріст» наукових знань щодо функціональної структури кримінальної процесуальної діяльності прокурора у досудовому провадженні. До числа таких (нових для теорії кримінального процесу) методологічних установок належать: теорія структурного функціоналізму, технологічна теорія кримінального процесу, СМД-методологія, загальна теорія боротьби зі злочинністю, теорія компетенції, теорія змагальності². Усі зазначені положення перебувають на різних теоре-

---

¹ І. В. Гловюк сформулювала не методологічні установки, а «ідеї теорії кримінально-процесуальних функцій», які (ідеї) також назвала методологічними [17, с. 22–30]. Ці ідеї стосуються конкретної науки – кримінального процесу. Поза увагою вченої залишилися теоретичні ідеї вищого (щодо кримінального процесу) рівня, які, безумовно, теж відіграють методологічну роль у перебігу досліджень функцій як усіх учасників кримінального провадження, так і окремих його учасників, в тому числі і прокурора; як на усіх стадіях провадження, так і в його досудовій частині.

² Окремі з цих положень (теорія структурного функціоналізму та теорія змагальності в юридичному процесі) використовувалися іншими ученими як методологічна основа дослідження функцій прокурора [182, с. 4].

тичних рівнях, які визначаються рівнем теорії, де вони сформульовані, але як методологічні установки їх не можна поділяти на певні рівні. Так само як не можуть бути засади, сформульовані у Конституції України чи міжнародних правових актах, перебувати на вищому рівні, ніж засади, закріплені у кримінальному процесуальному законі. Для дослідження функціональної структури досудової прокурорської діяльності у кримінальному провадженні усі розглядувані тут методологічні «установки» мають рівноцінне значення.

Розглянемо стисло зазначені «установки» на предмет їхнього використання як методологічних засад нашого дослідження.

1. Теорія структурного функціоналізму. Ця теорія виникла у суспільних науках, а, точніше, – у науці соціології. За даними А. Р. Редкліфф-Брауна перше системне визначення поняття «функція» стосовно наукового вивчення суспільства було надане Е. Дюркгеймом у 1985 р. («Regles de la Methode Sociologique») [144, с. 208]. Визначення Дюркгейма полягає у тому, що «функцією» соціального інституту є його відповідність потребам (додамо: сучасним потребам. – А. Г.) соціального організму [144, с. 208].

Будь-який організм характеризується певною структурою. На думку А. Р. Редкліфф-Брауна, структура є мережею зв'язків між певними одиницями. На прикладі живих організмів він пояснює, що організм – це складно організована система складних молекул. Система зв'язків між цими одиницями являє собою органічну структуру. Організм сам по собі не є структурою; він є зібранням одиниць (клітин або молекул), організованих у структуру, тобто складових мережі зв'язків; організм має структуру. Виходячи зі смислу, що вкладають у слово «функція», учений розглядає життя організму як функціонування його структури. Функція кожної окремої повторюваної частини життєвого процесу – це та роль, яку ця частина відіграє у житті організму в цілому. Отже, одиниця здійснює діяльність, а діяльність має функцію [144, с. 208]. Стосовно нашого дослідження це означає, що досудове провадження можна розглядати як певну повторювану частину життєвого – кримінального – процесу (або як організм), в якому прокурор (як «одиниця») здійснює діяльність, а його діяльність має функцію (якщо вона здійснюється в одному напрямі) або функції (якщо діяльність «розпадається» на декілька напрямів).

У соціальній царині окремі люди, «які складають суть елементи», пов'язані системою соціальних відносин в єдине ціле. Функцією будь-якої повторюваної діяльності є роль, яку вона відіграє у соціальному житті в цілому, а отже, і внеском, який вона робить на підтримання структурної цілісності [89, с. 109]. Прокурор, здійснюючи свою діяльність у досудовому провадженні, відіграє провідну роль у підтриманні його структурної цілісності. Прокурор є тим суб'єктом досудового розслідування, який відіграє не лише роль координатора діяльностей суб'єктів, що є посадовими особами державних органів (слідчих, керівників органів досудового розслідування, оперативних співробітників), а й усіх інших суб'єктів, причому, як тих, які відстоюють свої права і законні інтереси у конкретному провадженні, так і тих, яких посадові особи залучають до участі у провадженні в різноманітних процесуальних статусах (свідки, експерти тощо). Окрім того, за чинним КПК на прокурора покладене процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, яке розповсюджується не лише на слідчих і керівників органів розслідування, а взагалі на усе досудове розслідування, суб'єктами якого є усі особи незалежно від їхнього процесуального статусу. Зміст і структура діяльності усіх суб'єктів досудового розслідування залежать від діяльності (діяльностей) прокурора, який наділений «сильними» повноваженнями щодо організації і здійснення розслідування. Так, прокурор визначає напрями і зміст діяльності сторони обвинувачення, будучи її очільником, зокрема, він контролює початок досудового розслідування або сам його розпочинає, вирішує чи варто повідомляти особі про підозру, чи складати обвинувальний акт. Отже, у досудовому провадженні найважливіші рішення (про початок розслідування, про рух провадження, про повідомлення особі про підозру та складання обвинувального акта) приймаються самим прокурором або з його дозволу, або з обов'язковим наступним контролем. Таким чином, прокурор забезпечує функціональну єдність досудового провадження, що корелює з позицією вченого-соціолога Б. Редкліффа, який зазначав: «Якщо “функціоналізм” взагалі щось означає, то саме прагнення розглядати соціальне життя людей як цілісність, як функціональну єдність» [144, с. 215].

Однак прокурор у змагальному кримінальному процесі поділяє відповідальність за функціональну єдність досудового провадження зі слідчим суддею. Останній хоча і відіграє епізодичну роль у досудовому провадженні, але суттєво впливає на його перебіг і результати. Тут варто зазначити, що з моменту відходу у законодавстві взагалі і у кримінальному процесуальному, зокрема, від пріоритетів радянського права – продукту тоталітарного режиму, роль прокурора у досудовому провадженні поступово зменшувалася. З 1992 р. у законодавстві на підставі, до речі, конституційних положень відбувалися перманентні зміни, якими прокурор позбавлявся на користь суду повноважень вирішувати важливі питання досудового розслідування, що врешті-решт призвело до регламентації у КПК повноважень такого суб'єкта, як слідчий суддя. Оскільки повноваження наповнюють змістом функції суб'єктів досудового провадження (див. про це ґрунтовніше підрозділ 3.2 монографії), то перерозподіл повноважень між ними впливає на зміст і структуру кримінальних процесуальних функцій як напрямів діяльності і функцій окремих учасників досудового провадження, в тому числі і прокурора. Наприклад, функція нагляду прокурора за законністю досудового розслідування була обмежена функцією судового контролю, якої до ухвалення Конституції України [67] у кримінальному процесі взагалі не існувало.

Для правильного вирішення питання про функціональну структуру діяльності прокурора у досудовому провадженні велике значення має з'ясування поняття «дисфункції», яке розроблене у теорії структурного функціоналізму. Для нашого дослідження важливо визначитися, чи є у прокурора якісь дисфункції, які є елементом функціональної структури його діяльності. Питання про дисфункції прокурора у теорії кримінального процесу ще не ставилося. А ось про дисфункції сторони захисту писав О. О. Чепурний, який зазначав, що положення п. 2 ч. 7 ст. 48 КПК (1960 р. – *А. Г.*), що передбачає можливість захисника – адвоката відмовитися від виконання своїх обов'язків, коли він свою відмову мотивує недостатніми знаннями чи некомпетентністю, є дисфункцією захисту [168, с. 12]¹.

---

¹ Докладніше про дисфункцію захисту див. [169].

У науці робилася спроба розробити теорію функціоналізму у межах кримінального процесу [6]¹. Однак, як видається, така спроба, хоча вона і зроблена у докторській дисертації, завідомо є такою, що не може дати позитивного результату. Бо якщо мова йде про якусь певну теорію, то потрібно визначити її предмет. Інакше теорія не матиме самостійного значення. Як правильно зазначав В. С. Зеленецький, «кожна теорія має свій, цілком визначений і тому обмежений певними межами предмет дослідження. Його індивідуальність відрізняє цю теорію від інших наук, що мають свій специфічний предмет» [56, с. 305]. Ознайомлення ж з роботою Д. М. Берової дозволило встановити, що предмет того, що вона називає «теорією функціоналізму у кримінальному процесі», не визначений. У дисертації просто описані функції, які реалізуються у кримінальному процесі на різних його стадіях і різними суб'єктами. Тому такі «теорії» не можуть відіграти методологічну роль для дослідження функціональної структури діяльності прокурора.

2. Технологічна теорія кримінального процесу. У 2006 р. у теорії кримінального процесу О. Б. Мізуліною презентована технологічна теорія кримінального процесу. Технологічний підхід передбачає орієнтацію на досягнення ролі принципів і стандартів, які, з одного боку, забезпечують відтворюваність цілком визначеного результату, а з другого – зводять до мінімуму або зовсім виключають настання інших, небажаних (або незапланованих) наслідків [14, с. 216–217]. О. Б. Мізуліна зазначає, що існує два історичних типи кримінальної процесуальної технології, які вона умовно (залежно від стандартів, що ставляться до вироку як результату кримінального процесу) називає обвинувальним і правосудним. Перший тип спрямований на отримання обвинувального вироку, а другий – правосудного. Держава встановлює тип кримінальної процесуальної технології через видання законів [90, с. 73]. Учена також зазначає, що вибір типу кримінальної процесуальної технології залежить від того, який результат є важливим для законодавця (влади), що виконує у даному

---

¹ І. В. Гловюк також пише про «теорію кримінально-процесуальних функцій» [17, с. 22].

разі роль технолога і проектує процес провадження: обвинувальний вирок щодо кожної особи чи обвинувальний вирок щодо особи, винної у вчиненні злочину [90, с. 73].

У юридичній літературі висловлена незгода із зазначеною теорією. Так, Л. В. Карабут зазначає, що «новітня історія кримінального процесу як діяльності й як галузі права не знає технології, коли б проектувався винятково обвинувальний вирок. Навіть у часи політичних репресій радянських часів проектувальник (влада) припускала інший, ніж обвинувальний, вирок – виправдувальний. Інша справа, що правосудні вироки не віталися партійною владою, але у суддів вибір між обвинувальним і виправдувальним вироком був завжди. І радянські суди ухвалювали виправдувальні вироки» [61, с. 68].

Розмірковування О. Б. Мізуліної є доволі цікавими і стосуються «проектування» державою кримінальної процесуальної діяльності за допомогою законів з метою досягнення певного її результату: обвинувального чи правосудного вироку. Варто зазначити, що прокурор у будь-якій з двох технологій (обвинувальній і правосудній) займає чільне місце, бо саме він відіграє провідну роль у ініціюванні і здійсненні кримінальної процесуальної діяльності з метою вирішення питання про застосування до конкретної ситуації норми закону про кримінальну відповідальність. У плані дослідження функціональної структури діяльності прокурора нас будуть цікавити питання про те, які цілі кримінального процесу закладені законодавцем у чинний КПК; котра з двох, зазначених вище, технологій у ньому реалізована; які функції прокурора у досудовому провадженні є характерними для цієї процесуальної технології. Отже, методологічна установка на дослідження функціональної структури кримінальної процесуальної діяльності прокурора як частини соціальної технології, сподіваємось, зробить внесок у досягнення цілей цієї роботи.

3. СМД-методологія (системо-миследіяльнісна методологія)¹ має неабияке значення для отримання об'єктивних результатів дослідження. Сутність цієї методології полягає у тому, що структура функціональних елементів задається конкретним типом діяльності,

---

¹ Основи СМД-методології опрацьовано в 50–60-х рр. ХХ ст. російським ученим Г. П. Щедровицьким [176–178].